

Pehr Kalmin kasvitieto -hanke

Maria Lehtonen

Pehr Kalm oli aikansa tunnetuin suomalainen luonnontutkija ja tutkimusmatkailija sekä Carl von Linnén oppilas. Hänen tieteellistä toimintaansa muun muassa taloustieteilijänä ja tutkimusmatkailijana on tutkittu laajalti, ja hän on kansainvälisestikin tunnettu etenkin matkakertomuksistaan.

Tutkimusta on tehty myös Kalmin kasvitiedoista, kuten siitä, millaisia kasvien nimistöön ja etnobotaniikkaan liittyviä tietoja hänellä oli. Nämä tiedot ovat kuitenkin hajallaan eri lähteissä, ja osaa alkuperäislähteistäkään ei ole tutkittu kovin tarkkaan. Kun halutaan tietää, mitä Kalm on esittänyt eri kasveista, on jouduttu menemään useiden eri lähteiden äärelle, ja osa on jäänyt välttämättä syrjään.

Pehr Kalmin kasvitieto -hankkeessa (1.8.2012–31.12.2016) on kerätty ja sovellettu käytännössä Kalmin kasvitietoja. Hankkeen vetäjänä toimii Luonnonvarakeskus LUKEn tutkija Maarit Heinonen, ja hänen lisäkseen työryhmään kuuluvat museopuutarhuri, FM Aaja Peura sekä kielentutkija, FM, Maria Lehtonen. Keskeisenä osana hanketta on käyty läpi Kalmin kirjoittamia tietoja Amerikan kasveista sekä Kalmin Turun Akatemiassa pitämistä luennoista säilyneitä alkuperäisiä ja kopiomuistiinpanoja.

Amerikan kasveihin on hankkeessa tutustuttu pääasiassa Kalmin matkakertomusten pohjalta sekä Kalmin herbaarionäytteiden pohjalta. Kalmin oma kasvio on tietävästi tuhoutunut Turun palossa 1827, mutta Kalmin Amerikan kasvien herbaarionäytteitä on säilynyt kuitenkin muualla, useammassakin eri kokoelmassa: Esimerkiksi Luonnontieteellisessä keskusmuseossa Luomuksessa on yksittäisiä Kalmin keräämiä kasvinäytteitä. The Linnean Society of Londonin hallussa on puolestaan Carl von Linnéelle kuuluneita Kalmin kasvinäytteitä. Laajin herbaariokokoelma on kuitenkin Kalmin vuonna 1754 kuningatar Lovisa Ulricalle lahjoittama kokoelma, joka on nykyisin säilytteillä Uppsalan yliopiston evoluutiomuseossa. Kalm lahjoitti kokoelman kuningattarelle kiitoksena siitä tuesta, jota tämä oli antanut Kalmin Uuteen Maailmaan suuntautuvalla tutkimusmatkalla. 386 näytettä sisältävästä kokoelmasta on julkaistu teos *The Pehr Kalm Herbarium in UPS, a Collection of North American Plants*. Julkaisussa on sekä ruotsiksi että englanniksi käännettynä näytteiden tekstit ja lisäksi näytteiden lajimääritykset ja yksittäisiä kuvia. Pehr Kalmin kasvitieto -hankkeessa kävimme evoluutiomuseossa valokuvaamassa näytteitä.

Herbaarionäytteiden ja matkakertomusten lisäksi keskeinen lähde Kalmin Amerikan kasveista on vuonna 1751 julkaistu *En kårt berättelse, om naturliga stället, nyttan, samt skötsel af några växter, utaf hwilka frön nyligen blifwit hembragte från Norra*

*America, til deras tjenst, som hafwa nöje, at i vårt climat göra försök med desammas cultiverande*¹, johon Kalm viittaa usein herbaarionäytteiden teksteissäkin.

Akatemian talousopin professorina Pehr Kalm luennoi kevästä 1753 alkaen aina kuolemaansa asti. Kalm käsitteli kasvi- ja puutarha- sekä maa- ja metsätalousaiheita talousopin luennoillaan mm. talousopin yleisten teorioiden ja arkkitehtuurin rinnalla. Keskeisimmät kasvitieteeseen liittyvät muistiinpanot ovat Kalmin vuosina 1753–54 ja 1770–1771 pitämiltä luennoilta, joilla hän käsitteli kotimaisten eli Suomen ja Ruotsin kasvien hyötyjä. Kansalliskirjastossa on säilytteillä alkuperäinen muistiinpano P. Kalms föreläsningar i botanik och ekonomi (1753–1754) sekä Mathias Törnuddin 1790-luvulla kopioima muistiinpano, jonka pohjana on Jonas Spooфин muistiinpanot 1750-luvun luennoilta². Vastaavien luentojen alkupäästä on säilynyt myös Uppsalan yliopiston kirjastossa oleva käsikirjoitus keväältä 1753³. Vuosien 1770–1771 luennoiltakin on säilynyt kolme käsikirjoitusta, joista yksi on Åbo Akademin kirjastossa ja saatavissa myös digitoituna kirjaston internetsivuilla⁴ sekä yksi Kansalliskirjastossa⁵ ja lisäksi Luonnontieteellisen keskusmuseon kasvitieteen yksikön yli-intendentti Henry Väreen hallussa on suppea muistiinpanokatkelmä. Puutarha-aiheisista luennoista on puolestaan säilynyt muistiinpanot vuoden 1769 pidetyiltä luennoilta, otsikkonaan "Om trädgårds skötseln", jotka ovat säilytteillä Kansalliskirjastossa. Pehr Kalmin kasvitieto -hankkeen yhteydessä näitä muistiinpanoja on kirjoitettu auki, osittain käännetty ruotsista suomeksi ja varustettu selittävin kommentein.⁶

Sekä Kalmin Amerikan kasvien että luennoilla mainittujen kasvien tietoja on hyödynnetty ja sovellettu käytännössä erillisten hankkeen liepeille syntyneiden projektien yhteydessä.

Työryhmä työskenteli Kalmin kasvitiedon parissa osittain jo ennen hankkeen varsinaista aloitusta: Jo vuodesta 2012 on Turun Piispankadun ympäristössä hoidettu Kalmin Amerikan kasveja. Elias Tillandzin 1600-luvulla perustaman ja Kalmin aikanaan yhdessä Johan Lechen kanssa uudelleen eloon herättämän Turun akatemian

¹ Kalm, P. 1751: En kårt berättelse, om naturliga stället, nyttan, samt skötseln af några växter, utaf hwilka frön nyligen blifwit hembragte från Norra America, til deras tjenst, som hafwa nöje, at i vårt climat göra försök med desammas cultiverande. På Kongl. Wettenskaps-Academiens befallning upsatt. Stockholm.

² Nucleus et Medulla Prælectionum In Botanologia ac Dendrologia Publicarum, Qvas, In Regia Academia Aboënsi Intervallo Vernali Anni MDCCLIII Auspicatus est. Vir Amplissimus atq Celeberrimus Drus PETRUS KALM, OEconomia Prof: Reg: et Ord: Nec non Svecanæ Scient: Acad: Membrum Maxime Inclytum, Et Qva fieri potuit Attentione In Chartam Conjecit, Jonas Spooф Satacundensis. Adscriptæ Kauhajoki Annis MDCCLXXXX et MDCCLXXXI a Mathia Törnudd. Scholaris.

³ Uppsala universitetsbibliotek, i. D. 62. Utdrag af Oeconomia Professorens Högädle Herr Pehr Kalms föreläsningar, håldne vår Termin 1753, i undre Christiniaska Läro-Huset, om Botaniquens nytta. Muistiinpanojen yhteydessä on myös muistiinpanot peltojen ja niittyjen hoitoa koskevat muistiinpanot: Herr Prof. Pehr Kalms föreläsningar Höst Termin 1754, Uti Hushåldningen, och det om åker ock äng skötseln.

⁴ Åbo akademis bibliotek, Schultén af, vol. 117 Anteckningar från Pehr Kalm föreläsningar. *Praelectiones Doctoris Petri Kalm De Floris Svecicis et Fennicis Anno 1770. 1771.* Saatavissa <http://bibbild.abo.fi/hereditas/varia/kalms%20forelasningar/forelasningar.pdf>. Haettu 1.12.2016.

⁵ Kansalliskirjasto, Bø II 18: *Doctor Kalms Föreläsningar, Om Trädgårds Skötseln* sekä *Doctor Kalms prælectioner 1770 *höst* Termin. Om våra inhemska växters nytta.*

⁶ Hanke-esittelyn kirjoittaja esitelmöi luentomuistiinpanoista 21.3.2016 Porthan-Seuran järjestämässä Pehr Kalm 300 -seminaarissa.

kasvitieteellisen puutarhan paikalla on nykyisin taiteilija Jan-Erik Anderssonin ympäristötaideteos Pehr Kalm Revival. Teos kattaa pinta-alaltaan kahdeksasosan Kalmin aikaisesta akatemian puutarhasta ja on eräänlainen Kalmin muistopuutarha. Kasvit teokseen on valinnut Aaja Peura hyödyntäen Luonnontieteellisen keskusmuseon Kasvitieteen yksikön tutkijan, emeritusprofessori Pertti Uotilan hänelle lähettämää listausta Kalmin mukaan nimetyistä kasveista ja osittain myös Kalmin kirjoituksista havaittuja kasvitietoja. Muistopuutarhaan on istutettu kasveja, jotka on nimetty Kalmin mukaan, kuten kanervakasveihin kuuluvia kalmioita sekä heinäkasvi kalminkattaraa. Ympäristötaideteoksen suunnittelu ja toteutus herättivät tarpeen koota laajemminkin Kalmin tutkimiin ja keräämiin kasveihin liittyvää tietoa, ja tästä alkoi Pehr Kalmin kasvitieto -hanke muotoutua.

Seuraavina vuosina on Kalmin Amerikan kasveja tuotu Piispankadulle laajemminkin ja kasvitietohanke on liittännyt Pehr Kalm Revivalin kalmiumin osaksi Piispankadun Kalmin kasvien kokonaisuutta. Alueen kasvivalintoihin liittyen on koottu ja julkaistu opaskirjanen Pehr Kalmin kasvit Piispankadulla (2014), jonka avulla voi tutustua alueelle tuotuihin kasveihin.⁷ Kalmiumin Kalmin mukaan nimettyjen kasvien lisäksi lajeiksi on valittu sellaisia, joita Kalm on aikoinaan viljellyt tai yrittänyt viljellä kasvitieteellisessä puutarhassa tai Sipsalon koetilalla.

Kesällä 2016 Jan-Erik Anderssonin ympäristötaideteos Pehr Kalm Revival sai rinnakkaisteoksen, kun Piispankadulle tuotiin Pehr Kalm Explosion -kasvikaravaani. Kyseessä on Kalmin kunniaksi tehty siirrettävä taiteellinen kasvihuone, johon on valittu Kalmin kasveja, sekä joitakin Kalmin Amerikasta tuomia lajikkeita että kotimaisia kasveja. Teoksen varsinainen esittely oli Ett Hem -museon pihalla Piispankadulla 5.7. mutta sitä ennen teos oli nähtävissä myös Louhisaassa Askaisissa. Piispankadulla teoksen esitteli taiteilija Jan-Erik Andersson ja Pehr Kalmin kasvitieto -hankkeen tutkijat Maarit Heinonen ja Aaja Peura esittelivät teoksen osaksi valittuja kasveja. Esittelyjen yhteydessä harrastajanäyttelijä Ville Parviainen luki Pehr Kalmina Kalmin kasviaiheisistä luennoista tehtyjen ja nyt kasvitietohankkeessa aukikirjoitettujen muistiinpanojen katkelmia 1760- ja 1770-luvuilta.

Pehr Kalmin kasvitieto -hankkeen antia on hyödynnetty myös muun muassa Kankaisten kartanon hyötypuutarhan perustamisessa, jonka yhteydessä on järjestetty Turun yliopiston museologian oppiaineen museopuutarhakurssi (2014), sekä Louhisaaren kalmilaisessa hyötypuutarhassa. Sekä Kankaisten kartanon että Louhisaaren hyötypuutarha on suunniteltu Kalmin oppien mukaan: Puutarhojen muodoissa, mitoituksessa ja rakenteissa on noudatettu Kalmin ohjeistuksia. Keskeistä on symmetrisyys ja säännönmukaisuus. Kasvitkin on valittu kalmilaisia periaatteita noudattaen, keskeisenä ajatuksena hyödyllisyys: kaikki kasvit ovat tavalla tai toisella hyödyllisiä. Mukana on niin ravinto- kuin lääkekasvejakin, eikä esteettisiä arvoja ole unohtettu kasvivalinnoissakaan.

Louhisaaren kesäkuussa 2016 avattu kalmilainen hyötypuutarha sijaitsee lähes samalla paikalla kuin missä kartanon oma hyötypuutarha on aikoinaan sijainnut. Hyötypuutarhan suunnittelusta on vastannut Museovirasto ja hankkeen toteutuksesta

---

⁷ Pehr Kalmin kasvit Piispankadulla -opaskirjanen on saatavissa osoitteesta <http://jukuri.luke.fi/handle/10024/482836>

Senaatti-kiinteistöt. Suunnittelussa asiantuntijana on toiminut Aaja Peura. Lähteenä on käytetty muun muassa Kalmin puutarhan hoitoa koskevia luentomuistiinpanoja. Puutarhan kasvit ovat peräisin kaarinalaisesta Pukkilan kartanon puutarhasta. Kasvien siirrosta Louhisaareen on vastannut Aaja Peura yhdessä Luonnonvarakeskus LUKEn ja Maaseutuopisto Livian kanssa. Kalmilaisen hyötypuutarhan avajaisten yhteydessä esiteltiin jo ennakkoon Pehr Kalm Explosion -kasvikaravaania. Esittelyn yhteydessä tavattavissa olivat itse Kalm sekä kasvivalinnat tehneet Heinonen ja Peura sekä luentomuistiinpanot aukikirjoittanut Lehtonen.

Hankkeen työryhmän työskentely Kalmin kasvitiedon parissa jatkuu vielä tulevaisuudessakin erilaisten projektien yhteydessä. Tavoitteena on saada luentomuistiinpanot julkaistua ja esimerkiksi Piispankadulle tuotujen Kalmiin liittyvien kasvien hoito jatkuu. Lisäksi Peura on työstämässä kalmilaisista puutarhoista väitöskirjaa Aalto-yliopiston Maisema-arkkitehtuurin oppiaineessa työnimellä *Extending our knowledge of Kalmian gardens, a theoretical and practical study*.

Pehr Kalmin kasvitieto -hanketta on rahoittanut Svenska kulturfonden ja Luonnonvarakeskus. Myös Pehr Kalm Explosion -kasvikaravaania on rahoittanut Svenska kulturfonden. Kasvitietohankkeen keskeisiä yhteistyökumppaneita ovat olleet Stiftelsen för Åbo Akademi ja sen omistamat Ett Hem -museo ja Kankaisten kartano.

Maria Lehtonen

FM. Kielentutkija.

maria.lehtonen (apud) me.com